

tûm'un da Medine'ye çok erken bir dönemde hicret ettiği dikkate alınırsa evin mülkiyetinin daha sonra Mahreme'ye geçtiği anlaşılar.

Sert mizaçlı bir kimse olan Mahreme'-ye Hz. Peygamber yumuşak davranırdı. Rivayete göre Mahreme b. Nevfel, Resûl-i Ekrem'in kendisine hediye olarak gelen elbiseleri dağıttığını duyunca oğlu Misver'i yanına alarak Resûlullah'ın evine gitmiş ve oğlundan onu dışarıya çağırmasını istemişti. Misver'in bundan çekindiğini gören Mahreme, "Yavrum, o cebbar değildir" demiş, Misver'in çağırması üzerine elinde kıymetli bir elbiseyle dışarı çıkan Resûl-i Ekrem, "Ey Mahreme, bunu sana ayırdım" diyerek elbiseyi kendisine vermiştir.

Hız. Ömer, hilâfeti döneminde Mahreme b. Nevfel'i bazı sahâbîlerle birlikte Mekke haremının sınırlarını işaretlemekle görevlendirdi. Ayrıca 20 (641) yılında divan tertiplemeye karar verince bu işi tanzim görevini Akil b. Ebû Tâlib, Cübeyr b. Mut'im ve Mahreme b. Nevfel'e verdi. Mahreme, bir Kureyşli'ye iftira etmesi sebebiyle Hz. Ömer tarafından had cezasına çarptırıldı. Hz. Osman döneminde gözlerini kaybeden Mahreme 54 (674) yılında ve muhtemelen 115 yaşında Medine'de vefat etti. Mahreme b. Nevfel, Fuat Sezgin'in *Geschichte des Arabischen Schrifttums* adlı eserinin Arapça tercümesinde (GAS [Ar.], I/2, s. 31) yanlış olarak tâbiinin büyükleri arasında sayılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Farzû'l-humus", 11, "Hibe", 19, "Libâs", 12, 44, "Şehâdât", 11; Müslim, "Zekât", 129, 130; Ebû Dâvûd, "Libâs", 4; Vâkıdî, *el-Meğâzî*, I, 44-45, 200; II, 812; III, 946; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 153; III, 295; IV, 205; VIII, 51; a.e. (nşr. Ali Muhammed Ömer), Kahire 1421/2001, VI, 69-70; Zübeyrî, *Nesebü'l-Kureyş* (nşr. E. Lévi – Provençal), Kahire 1953, s. 262; Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh* (Ömerî), s. 90, 223; İbn Habîb, *el-Muhabber*, s. 170, 171, 232, 296; a.mlf., *el-Münemmak*, s. 171, 332, 386, 395, 404; Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, II, 323; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), 313, 379, 430; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), II, 427; III, 52, 90; IV, 209-210; İbn Abdülberr, *el-İstî'âb*, III, 395-396; Muva'ffakud-din İbn Kudâme, *et-Tebyîn fi ensâbi'l-Kureşiyîn* (nşr. M. Nâyif ed-Düleymî), Beyrut 1408/1988, s. 112, 174, 291-292, 302; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe* (Bennâ), V, 125-126; Zehebi, *A'lâmü'n-nübelâ*, II, 543-544; Makrizî, *İmtâ'u'l-esmâ* (nşr. Mahmûd M. Şâkir), Kahire 1941, s. 66, 69, 362, 367; İbn Hacer, *el-İşâbe*, III, 370-372; W. Wüstenfeld, *Genealogische Tabellen der Arabischen Stämme und Familien*, Göttingen 1852, Tabellen S. Register 278; Sezgin, GAS, I, 259; a.e. (Ar.), I/2, s. 31.

İBRAHİM SARIÇAM

MAHREMÎ

(محرمة)

(ö. 942/1535)

Divan şairi.

Asıl adı Ahmed, mahlası Mahremî'dir. Doğum tarihi bilinmemekle birlikte o devirde Galata'nın köylerinden olan Tatavla'da (bugünkü Kurtuluş) doğduğu kaydedilmektedir. Babasının II. Bayezid'in muşâhiblerinden Tatavlı Mehmed Ali Bey olduğu *Şehnâme*'sinde yer alan bilgilerden ve *Mecmau'l-letâyif*'te müellif adı olarak Ahmed b. Mehmed b. Tatavul Ali yazılmasından belli olmaktadır. Esrar Dede'nin tezkiresinde zikrettiği, 950'de (1543) Konya'da ölen Mevlevî Mahremî Dede'nin Tatavlı Mahremî ile alâkasının bulunmadığı, ancak tezkirede verilen gazel örneğinin Tatavlı'ya ait olduğu anlaşılmaktadır.

Medrese eğitiminden sonra Galata'da yirmi yıl kadar kâtiplik ve nâiblik görevinde bulunan Mahremî, Piri Paşazâde Mehmed Çelebi ile Aşçızâde Hasan Çelebi'nin Paskalya törenini izlemek için kıyafet değiştirip Galata'da kiliseye gitmeleri üzerine, "Galata'ya sanem seyrine gelmiş / Si-tanbul'dan bir iki din ulusu" beytini söylemesi yüzünden vazifesinden azledildiyse de adı geçenlerden özür diledikten sonra görevine iade edildi. Galata Kadısı Beyşehirli Hasan Çelebi Selânik kadılığına tayin edilince onunla birlikte Selânik'e gitti. Ardından İstanbul'a dönerken bindiği gemi düşman eline geçince eşi ve çocuklarıyla birlikte esir düştü. Aşık Çelebi'nin anlattıklarına göre bu olay 940'ta (1533) meydana gelmiştir.

Mahremî, fide için gerekli parayı bulmak üzere eşini ve çocuklarını rehin bırakıp İstanbul'a doğru yola çıktı. Binddiği gemi Eğriboz'da Kızılhisar Kalesi'ne uğradığında arkadaşları şair Esîrî'den, yakın dostlarından Kâtibi mahlaslı Seydi Ali Çelebi (Reis) ve Nigârî mahlaslı Nakkaş Haydar'ın Barbaros Hayreddin Paşa'nın donanmasıyla Tunus'a gittiklerini öğrenince üzüldü (Âşık Çelebi, vr. 118^a). Fakat Nakkaş Haydar ve Seydi Ali'nin içinde bulunduğu gemi rüzgârın ters yönde esmesi üzerine Kızılhisar Kalesi'ne gelince eski dostlar buluşarak İstanbul'a beraber gittiler. Mahremî gerekli parayı topladığı sırada 942 Muharrem'inde (Temmuz 1535) vefat etti. Kafzâde Fâizî ölümüne şu ta-

rihi düşürmüştür: "Âh rihlet-i Mahremî" (942 [1535]; *Zübdetü'l-eş'âr*, vr. 86^b). Ölüm tarihi bazı kaynaklarda farklı kaydedilmektedir. Nakkaş Haydar toplanan 1700 filoriyi ailesini kurtarmak için gönderir. Fakat Mahremî'nin oğullarından biri ölmüştür; eşi, iki kızı ve bir oğlu İstanbul'a döner. Hammer ve Babinger'e göre fide parasını Barbaros Hayreddin Paşa vermiştir (GOD, II, 521; [Üçok], s. 72). Ancak Türkçe kaynaklarda bu bilgi teyit edilmemektedir.

Mahremî'nin ilk olarak tanınmasını sağlayan M. Fuad Köprülü'dür. Onun *Millî Edebiyatın İlk Mübeşşirleri* başlığıyla 1920'li yıllardan itibaren yayımladığı kitap ve makalelerinde Türkî-i Basîf akımının öncüsü ve temsilcisi olarak söz ettiği iki şairden biri Mahremî'dir. Köprülü'ye göre XVI. yüzyılda Türk şiiri üzerinde İran şiirinin etkisi gittikçe artmış, Türkçe kelimelerin yerini Arapça ve Farsça kelimeler almış, bunlarla yapılan terkipler Türk şiirini kaplamıştı. Bu sırada ortaya çıkan Tatavlı Mahremî ve Edirneli Nazmî aruz vezniyle, fakat sade bir Türkçe ile, yabancı kelimelerden imkân nisbetinde arındırılmış bir dille şiirler yazmaya başlamışlar, buna da Türkî-i Basîf adını vermişlerdir. Fuad Köprülü'nün bu görüşü uzun süre kabul görmüşse de son yıllarda gerek Mahremî gerekse Edirneli Nazmî hakkında yapılan çalışmalar bunun geçerliliğini tartışmaya açmıştır (bk. bibl. Aynur, Avşar, Köksal).

Eserleri. 1. *Şehnâme*. 12.280 beyit olan eser üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm (beyit 1-2263) ayrı bir cilt olup II. Bayezid'in seferlerinden söz eder. Bilenen tek nüshası Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'nde bulunan yazmanın (nr. Y-I/1) başı ve sonu eksiktir. İkinci bölüm (beyit 2264-8944) Yavuz Sultan Selim dönemine ve özellikle İran ve Mısır seferlerine dairdir. Üçüncü bölüm (beyit 8945-12280) Kanûnî Sultan Süleyman'ın saltanatının ilk iki yılındaki olayları, Belgrad ve Rodos'un fethini anlatır. İkinci ve üçüncü bölümü içeren yazmanın yegâne nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (Revan Köşkü, nr. 1287). *Şehnâme*'nin ikinci bölümü üzerinde bir doktora çalışması yapılmıştır (bk. bibl.). 2. *Şü-türnâme*. Kaynaklarda adı geçmeyen risâlenin tek nüshası Berlin Devlet Kütüphanesi'nde bir mecmua içindedir (nr. 282, vr. 367^a-374^a). Mensur-manzum karışık bir ahlâk kitabı mahiyetindeki eserde bir

devenin başından geçen olaylar latifeler halinde anlatılır. Şener Demirel'in eser üzerinde yayımlanmamış bir çalışması vardır (16. *Yüzyıl Divan Şairlerinden Tatalı Mahremi ve Şütürnâme'si*). 3. *Mecmau'l-leîâyif*. Yine kaynaklarda zikredilmeyen bu eserin bilinen tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (Esad Efendi, nr. 1755/11, vr. 85^a-101^a). Mensur-manzum karışık olan eserde Mahremî dost meclislerinde okunması için Acem büyüklerinin latifelerini topladığını belirtir (vr. 85^b). İkisi Türkçe, diğerleri Farsça olan seksen dokuz latife başta Sultan Ya'kûb, Hâfız, Mevlânâ Selmân, Sultan Hüseyin Baykara, Kâtibî, Câmî, Mevlânâ Tûsî, Şah Mahmûd olmak üzere çeşitli kişiler hakkındadır. 4. *Tarabü'l-mecâlis*. Kaynaklarda rastlanmayan eserin İran'daki bir kütüphanede bulunan yazma nüshasının fotokopisi Süleymaniye Kütüphanesi'nde mevcuttur (fotokopi, nr. 357). Mensur-manzum karışık olan eser, Hüseyin b. Hasan el-Hüseyinî'nin (ö. 718/1318) *Tarabü'l-mecâlis* adlı öğüt kitabının çevirisidir. Kitapta kuşlar ve vahşi hayvanların başından geçenler anlatılır. 5. *Basîtnâme*. Henüz ele geçmeyen bu eser hakkında Âşık Çelebi ve Âlî Mustafa Efendi'nin tezkirelerinde yer alan bilgilerden yola çıkan M. Fuad Köprülü, Mahremî'yi Türkî-i Basît akımının temsilcilerinden biri olarak görmüştür. Eserin konusu ve nazım şekli bilinmemekte, ancak Âşık Çelebi ve Âlî'nin ifadelerinden mesnevi tarzında olduğu tahmin edilmektedir.

Mahremî'nin divanı olduğuna dair kaynaklarda bir bilgi yoksa da çeşitli mecmualarda gazelleri bulunmaktadır. Âşık Çelebi, Âlî Mustafa Efendi, Kınalızâde, Beyânî, Esrar Dede tezkirelerinde birer gazeli, *Mecmûa-i Eş'âr*'da bir (Süleymaniye Ktp., Tarlan, nr. 62/1), Edirneli Nazmî'nin *Mecmau'n-nezâir*'inde beş (Nuruosmaniye Ktp., nr. 4222), *Nazîre Mecmûası*'nda bir (İÜ Ktp., nr. 445), diğer bir *Nazîre Mecmûası*'nda bir (Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, nr. 674), *Rieu Katalogu*'nda iki, *Bloch et Katalogu*'nda iki, *Pervâne Bey Mecmûası*'nda yedi gazeli (TSMK, Bağdat Köşkü, nr. 406), *Kasâid-i Türkiyye*'de tevhid, na't, münâcât, mersiye, muhammes ve kaside olmak üzere otuz yedi şiiri (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3418) tesbit edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Mahremî ve Şehnâme'si: I. Kısım Yavuz Sultan Selim Dönemi, İnceleme-Metin-Sözlük-Dizin (haz. Hatice Aynur, doktora tezi, 1993),

İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Âşık Çelebi, *Meşâirü's-şuarâ*, vr. 117^b-118^b; Latîfî, *Tezkiretü's-şu'arâ ve Tabsirâtü'n-nuzamâ* (nşr. Rıdvan Canım), Ankara 2000, s. 493-494; Beyânî, *Tezkiretü's-şuarâ* (nşr. İbrahim Kutluk), Ankara 1997, s. 251; *Künhü'l-Ahbar'ın Tezkire Kısım* (haz. Mustafa İsen), Ankara 1994, s. 271-272; Kınalızâde, *Tezkire*, II, 856-857; Kafzâde Fâizî, *Zübdetü'l-eş'âr*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1877, vr. 86^b-87^a; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1026; Esrar Dede, *Tezkire*, Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, nr. 756, s. 357-358; Hammer, *GOD*, II, 521; Rieu, *Catalogue*, s. 210; *Sicill-i Osmânî*, IV, 98; Blochet, *Catalogue*, II, 328, nr. 366; M. Fuad Köprülü, *Bugünkü Edebiyat*, İstanbul 1924, s. 77-81; a.mlf., *Millî Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri ve Divân-ı Türkî-i Basît*, XVI. Asır Şairlerinden Edirneli Nazmî'nin Eseri, İstanbul 1928, s. 18-24; (aynı yazı: Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları I*, s. 281-288); a.mlf., "Millî Lisan ve Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirlerinden Şair Mahremî", *HM*, sy. 106 (1928), s. 2-3; [Nihal] Atsız, *XVinci Asır Şairlerinden Edirneli Nazmî'nin Eseri ve Bu Eserin Türk Dili ve Kültürü Bakımından Önemi*, İstanbul 1934; Münzevî, *Fihrist*, II/2, s. 1275-1276; Levend, *Gazavatnâmeler*, s. 176; Nihad Sâmî Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1983, I, 622; Babinger (Üçok), s. 72; H. Sohrweide, *Türkische Handschriften*, Wiesbaden 1981, s. 262-263, nr. 282; Abdülkadir Özcan, "Historiography in the Reign of Süleyman the Magnificent", *The Ottoman Empire in the Reign of Süleyman the Magnificent*, İstanbul 1988, II, 190-191; Ziya Aşar, "Türkî-i Basîti Yeniden Tartışmak", *Bilgi*, sy. 18, Ankara 2001, s. 127-143; Fatih Köksal, "Orjinal Bir Şair: Edirneli Nazmî ve Divân'ına Yeni Bakışlar", *Bilgi*, sy. 20 (2002), s. 101-123; Mustafa Kutlu, "Mahremî", *TDEA*, VI, 118.

HATİCE AYNUR

el-MAHSÛL

(المحصل)

Fahreddin er-Râzî'nin

(ö. 606/1210)

fıkıh usulüne dair eseri.

Tam adı *el-Mahşûl fî 'ilmi 'uşûli'l-fıkıh* olan eser fıkıh usulünün mütekellimîn metoduyla yazılmış önemli kitaplarından biridir. Râzî eserinde, mütekellimîn ekolünün kendinden önceki dört önemli fıkıh usulü kitabı olan Kâdî AbdülcEbâr'ın *el-'Umed*, Ebû'l-Hüseyin el-Basrî'nin *el-Mu'temed*, İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin *el-Burhân fî uşûli'l-fıkıh* ve Gazzâlî'nin *el-Müstasfâ'sını* cem' ve ihtisar ederek yeni bir tertip ve tasnife tâbi tutmuştur. Aynı eserlerden ihtisar edilerek meydana getirilen bir diğer fıkıh usulü kitabı da Seyfeddin el-Âmidî'nin *el-İhkâm*'ıdır. Ancak İbn Haldûn'un da işaret ettiği gibi (*Mukaddime*, III, 1065) *el-İhkâm*'da daha ziyade görüşlerin tah-

kikine ve meselelerin ayrıntılarına ağırlık verilirken *el-Mahşûl*'de deliller ve ihticâc üzerinde durulmuştur. Bu iki eserin, söz konusu yaklaşım farklılıklarına rağmen en azından mensup oldukları mütekellimîn mesleği içerisinde orijinal bir üslûp ve sistematikle yazılan temel metinler serisinin en son iki kitabı olma gibi bir değeri paylaştıkları söylenebilir.

Fahreddin er-Râzî, *el-Mahşûl*'ü otuz yaşları gibi ilim hayatı bakımından çok genç sayılabilecek bir dönemde kaleme almış ve 576 (1180) yılında tamamlamıştır. Eser, yazıldığı tarihten itibaren fıkıh öğrencileri ve ilim adamları tarafından büyük rağbet görmüş ve pek çok kişi tarafından istinsah edilmiş, hatta tahrife varacak düzeyde çeşitli istinsah farklılıklarına uğramıştır (bazı örnekler için bk. *el-Mahşûl*, neşreden giriş, I, 74-77). Daha müellifinin sağlığında temel bir kaynak olarak kullanılmaya başlanan *el-Mahşûl*'ün birçok kütüphanede yazma nüshaları bulunmakta olup (Brockelmann, *GAL*, I, 667; *Suppl.*, I, 921) çeşitli baskıları (Beyrut 1408/1988; I-II, Beyrut 1412/1992) ve Tâhâ Câbir el-Ulvânî tarafından altı cilt halinde tahkikli neşri yapılmıştır (Riyad 1399-1401/1979-1981; Beyrut 1412/1992).

el-Mahşûl'de fıkıh, fıkıh usulü, ilim, zan, nazar, delil, emâre gibi terimler hakkında kısa açıklama yapıldıktan sonra sırasıyla şer'î hüküm, Kur'an ve Sünnet lafızlarından hüküm çıkarmaya yarayan dil ve yorum kuralları (lugavî ve lafzî meseleler), icmâ, haber, kıyas, teâdül ve tercih, ictihad, fetva konuları ele alınmıştır. Bab ve fâsil sistematığı üzerine kurulu olan eserde, muhalif görüşler ve delilleri bazan ait oldukları şahıs ve ekoller de belirtilerek ayrıntılı biçimde aktarıldıktan sonra bunların tartışması yapılmış ve kitap genel olarak diyaloglar halinde yazılmıştır.

Fıkıhta Şâfiî, akaidde Eş'arî mezhebine mensup olan Fahreddin er-Râzî'nin bu eserinde temel olarak mezhebinin genel eğilimlerinden dışarı çıkmadığı görülür. Onun *el-Mahşûl*'de en çok tenkit ettiği mezhepler arasında Mu'tezile, Hanefiler, Haşviyye (I, 539), Mürce (I, 545), Şîa (II, 68), Hâricîler (III, 340) gibi çeşitli gruplar yer alır. Bununla beraber Fahreddin er-Râzî'nin zaman zaman kendi mezhebine mensup âlimlerin çoğunluğunun benimsediği bir görüşe muhalefet ettiği de olmuştur (II, 149). Hatta *el-Mahşûl*'ü yazarken en çok yararlandığı kişi, kelâm tarihinde Eş'arîler'in en büyük muhalifleri